

## UN „FĂCLIER” BUCOVINEAN – NICODIM IȚCUȘ (1897–1985)

MARIAN OLARU

### *A Bukovinian Innovator – Nicodim Ițcuș (1897–1985)*

(Abstract)

Nicodim Ițcuș was a professor of history and geography, school inspector, author of studies and scientific articles, a collaborator at various periodicals, animator and supporter of the “Freamăt literar” magazine in Siret. He was a member and president of the Student Academic Society “Arboroasa” in Chernivtsi and a member of other cultural and scientific societies. He received many diplomas, medals and orders. Most of his works remained in manuscript form. In this number of “Analele Bucovinei” we publish his work, *From the History of Bucovina*, after the manuscript kept in the Nicodim Ițcuș Documentary Fund at the Suceava County Service of the National Archives.

**Keywords:** Bucovina, professor, author, collaborator, animator, supporter, innovator.

Nicodim Ițcuș s-a născut în 22 septembrie 1897, în comuna Sucevița, în familia gospodarilor Elisabeta și Avram Ițcuș, familie cu veche tradiție, se pare de sorginte boierească<sup>1</sup>. Arborele genealogic al Ițcușenilor poate fi urmărit încă de la cumpăna secolelor XVII–XVIII, începând cu răs-străbunicul Simion Ițcuș, care a trăit pe la începutul sec. al XVIII-lea, străbunicul Anton (1795–1848), bunicul Toader (1844–1904) și tatăl Avram (1871–1944). Putem considera că această familie face parte dintre cele mai vechi familii ale localității Sucevița, alături de Vatamaniuc, Procopciuc, Cazac, Hrehorciuc ș.a. Avram Ițcuș, tatăl lui Nicodim, țăran și gospodar de frunte, a fost, între anii 1914 și 1918, vornicul satului. Nicodim Ițcuș este primul băiat născut dintre cei zece copii ai familiei (patru băieți și șase fete).

<sup>1</sup> Familia Iațco a fost amintită în cronică încă din secolul al XV-lea, când Iațco Andrici cumpără satele Horodnicul de Sus și de Jos. Ulterior, acestea au fost cumpărate de la Iațco de Ieremia Movilă, pentru a le dărua, în anul 1597, Mănăstirii Sucevița.

*Analele Bucovinei*, XXVI, 2 (53), p. 605–625, Rădăuți – București, 2019

Nicodim Ițcuș și-a făcut studiile primare la școala din Sucevița și pe cele gimnaziale la Liceul de Băieți din Rădăuți, pe care l-a absolvit în anul 1919. S-a înscris la Facultatea de Litere și Filosofie din Cernăuți, unde a studiat istoria și geografia.

A participat la Primul Război Mondial, fiind luat în captivitate de către englezi, în septembrie 1918. A fost predat armatei italiene, la Treviso, care l-a internat în localitatea Capele dele Scorze și, mai apoi, la Monte Casino (Caserata). „Răspunzând imboldului său lăuntric de înflăcărat patriot”<sup>2</sup>, s-a înrolat în Corpul de Voluntari Români din Italia (aproape jumătate dintre membrii acestuia erau bucovineni) și a activat ca sublocotenent în cadrul Legiunii Române din Italia, alături de alți bucovineni și ardeleni. Înrolându-se ca voluntar, a fost trimis la Cittaducale „pentru instrucție și echipare”. Apoi a fost repartizat la Batalionul 19 de Luptă. Pentru că unitatea sa a fost afectată de tifosul exantematic, aceasta a fost ținută în carantină la Casale d’Altra Mura. După carantină, supraviețuitorii rămași sănătoși au fost repartizați la Batalionul 20 de Luptă și îndrumați spre țară. Înainte de plecarea din Italia, unitatea de voluntari (unde Nicodim Ițcuș era comandant de companie, alături de locotenentii Ursulean Octavian, Săveanu Vasile și Volrap Ludovic) condusă de căpitanul italian Bernadello Giuseppe, a dat două reprezentații artistice, în zilele de 28 și 29 iulie 1919, în localitatea Grottaglie. Acestea au fost elogierte de ziarul „Corriere degli Puglie”, din 9 august 1919 și descrise în revista „Freamătul literar” (Siret, anul III, nr. 7–9, 1935).

Nicodim Ițcuș își începe cariera didactică în anul 1921, ca profesor de istorie și geografie la liceele din Rădăuți – Liceul „Eudoxiu Hurmuzaki” și Liceul de Fete (la acest liceu a fost director, între anii 1926 și 1927<sup>3</sup>). În anul 1927, a preluat direcțiunea Liceului din Siret. A deținut funcția de inspector pentru învățământul secundar între anii 1935 și 1938; din anul 1941 și în perioada celui de al Doilea Război Mondial a fost inspector școlar general; între anii 1945 și 1948 a fost inspector-șef al Regiunii Școlare Suceava; din anul 1951 a fost profesor și director al Liceului „Ștefan cel Mare” din Suceava, iar din anul 1957 la Liceul Pedagogic. S-a pensionat în anul 1959, dar a fost în activitate până în anul 1962. „Pensionarea înseamnă doar o formă de trecere într-o poziție reglementată de lege căci, în realitate, el n-a cunoscut odihna și n-a stat în nelucrare nici după această dată și nici în momente grele – multe și îndelungate –, când sănătatea șubredă îl obliga să stea la pat și chiar acum, când nu-i este permis a părăsi odaia, citește și scrie, revizuieste și completează noiane de manuscrise gata pentru a vedea lumina tiparului” – scria Valerian Olaru, în 20 iunie 1978, atunci când se sărbătoreau 50 de ani de la absolvirea școlii de către promoția 1928 a Liceului din Siret.

<sup>2</sup> „Tradiții bucovinene. Profesorul emerit Nicodim Ițcuș”, în „Orizonturi”, foaie volantă editată de Inspectoratul Școlar și Casa Personalului Didactic Suceava, cu prilejul „Zilei Învățătorului”, iunie 1983, p. 4.

<sup>3</sup> Marian Olaru, Elena Olaru (coord.), *Colegiul Tehnic Rădăuți. Studiu monografic*, Rădăuți, Editura Septentrion, 2005, p. 110.

Nicodim Ițcuș a fost autor de studii și articole științifice și a publicat și câteva creații sub diverse pseudonime: C. Nati, N. A. I. (Nicodim Avram Ițcuș). A colaborat la diverse periodice („Cronica”, „Zori noi”, „Buletinul Societății Române de Geografie”, „Contemporanul”, Curentul literar”, „Făt-Frumos”, „Glasul Bucovinei”, „Natura”, „Gazeta învățământului”), dar, mai ales, a fost animatorul și sprijinitorul revistei „Freamăt literar” din Siret. Iată ce mărturisea prozatorul Petre Froicu: „În climatul Unirii de după Primul Război Mondial, înțelegând nu numai greutățile oricărui început, un grup de tineri entuziaști, sub îndrumarea profesorului Nicodim Ițcuș, încă din vara anului 1933, selectează și ordonează materialul ce va încheia primul număr din patru pagini, format carte, «Freamătul literar», în Siret”. Cu modestia ce l-a caracterizat întotdeauna, profesorul Nicodim Ițcuș n-a apărut niciodată pe coperta revistei în calitate de coordonator sau mentor al acesteia. Urmărindu-i prezențele în paginile iscălite sub pseudonimele amintite mai sus și în paginile păstrate la Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale, în Fondul *Nicodim Ițcuș*, avem posibilitatea cunoașterii unui cărturar activ, implicat în viața cetății, de o deosebită probitate științifică.

Nicolai Tăutu, fost elev al Liceului „Lațcu Vodă”, a fost descoperit și sprijinit în creațiile lui literare de către Nicodim Ițcuș. Pe una dintre cărțile sale (*Zbor de noapte*, piesă în trei acte), Nicolai Tăutu îi mulțumea fostului său mentor: „De la fostul Dv. elev [...] al Liceului «Lațcu Vodă», vă rog să primiți vechea și fără margini recunoștință. Admirație de totdeauna și dragoste sinceră, respectuoasă. Mâna Dv. mi-a călăuzit condeii, care a încercat să deseneze [...], primul freamăt de fagi, primul scripțit de stea, primul stih de tulnic. Pentru toate acestea vă mulțumesc din toată inima și ființa mea”<sup>4</sup>.

Nicodim Ițcuș a fost membru și președinte al Societății Academice Studențești „Arboroasa” din Cernăuți. De asemenea, a fost membru și al altor societăți: Societatea Muzicală „Tudor Flondor” din Cernăuți (din 1920), Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1924–1940), Societatea Română de Geografie (din 1923) și Societatea de Științe Istorice din România (din 1928).

Activitatea sa deosebită de patriot român și de profesor a fost răsplătită prin acordarea de diplome și medalii: Medalia de Război „Ferdinand”, cu spade; Corona României în grad de ofițer; Ordinul Muncii clasa a III-a; Ordinul Meritul Cultural clasa a II-a. În anul 1966, a primit titlul de „profesor emerit”.

Însă, cea mai rodnică activitate a desfășurat-o pe tărâm cultural, Nicodim Ițcuș fiind mentorul revistei „Freamătul literar”, editată de elevii de la Siret. A publicat numeroase „Medalioane de făclieri bucovineni”, pe care le-a cuprins într-o broșură cu același titlu, fiind el însuși unul dintre „făclierii” Bucovinei. Dar cea mai mare parte a lucrărilor sale au rămas în manuscris. Reținem câteva titluri: *Din istoria Bucovinei; O istorie a învățământului din Bucovina; Unirea Bisericii din Transilvania cu Biserica Romano-Catolică; Corpul de voluntari români din Italia*

<sup>4</sup> Dedicăție olografă pe pagina de titlu a volumului *Zbor de noapte*, București, Editura Militară, 1956, aflat în biblioteca profesorului Nicodim Ițcuș.

*în Primul Război Mondial (1914–1918); Crearea unui Comitet Național al ardelenilor și bucovinenilor la Paris, în timpul Primului Război Mondial (1914–1918); Formarea unui corp de voluntari români în America pe timpul Primului Război Mondial (1914–1918); Militari români în flota și armata austro-ungară acționează pentru eliberarea Bucovinei și Transilvaniei de sub dominația habsburgică și unirea românilor în 1918 cu România; Români bucovineni trecuți în România la izbucnirea Primului Război Mondial (1914–1918); Evocări arborese; Evocări siretene – 600 de ani de la întemeierea orașului Siret; Formarea munților și văilor.*

Nicodim Ițcuș a mai publicat șapte anuare școlare (unul la Rădăuți și șase la Siret), precum și diverse articole în publicațiile „Freamătul literar” și „Zori noi”. A susținut numeroase comunicări în cadrul conferințelor desfășurate în diverse localități, a organizat excursii științifice și de agrement cu elevii și profesorii.

Unul dintre foștii săi învățăcei îl descria pe Nicodim Ițcuș, în 20 iunie 1978, ca fiind „un om tăcut, serios, cu înfățișarea sobră, dar cu sufletul deschis pentru tot ce e frumos și nobil, ieșit dintr-un neam viguros de plăieși din Moldova de Sus, pentru care viața nu era un joc, ci o efortare și încordare activă, care nu a rostit niciun cuvânt și nu a scris un singur rând pe care să nu-l fi crezut din toată inima. [...] A crezut în legea datoriei morale, în demnitate și chemarea vieții omenești, în divinitatea muncii”.

Nicodim Ițcuș a locuit, în ultima parte a vieții, în Suceava și s-a stins din viață în 9 decembrie 1985.

Publicăm, în acest tom al revistei „Analele Bucovinei”, prima parte a lucrării intitulată *Din istoria Bucovinei*, după manuscrisul aflat la Serviciul Județean Suceava al Arhivelor Naționale, Fondul *Nicodim Ițcuș*.

### **Din istoria Bucovinei**

Numele Bucovina se găsește pomenit pentru prima dată într-un hrisov din 30 martie 1392, în care, fiind vorba de alianța încheiată între Roman-Vodă și principele Podoliei, Teodor Curiatovici, se amintește și numele Bucovina, cu înțeles de codru. Erau însă doi codri diferiți cu această denumire: *Sylvae majores Bucovina dictae*, care începeau de la munții de lângă Vijnița de azi și se întindeau între Țara Șipenițului și Moldova, de-a lungul Siretului, până la al doilea codru bucovinean, care purta, la rândul său, denumirea de *Sylva minor Bucovina*.

*Sylvae majores*, codrul mare, citat în documentul amintit mai sus, cât și într-un alt document și indicând complexuri de păduri de fag, cuprindea teritoriul Bucovinei de azi. Originea cuvântului vine de la paleoslavonescul *buk*, identic cu germanul *buche*, și înseamnă fag, care era foarte răspândit în această parte a țării.

Întinderea geografică a teritoriului Bucovinei a variat în cursul vremii. Astfel, pe când Bogdan I întemeiat statul independent al Moldovei (1359), în partea de nord, dintre Prut și Nistru, se afla Țara Șipenițului stăpânită de voievodul Ștefan (1351–1375). Fiul acestuia, Petru, numit după maică-sa Mușat, se căsătorii cu fiica

lui Lațcu (fiul lui Bogdan), Nastasia și unește astfel prin căsătorie Țara Șipenițului cu Moldova, peste care domnește din anul 1351 până în anul 1375, transformându-l într-un principat puternic, care atinsese la vest și nord hotarele sale etnice și naturale: Ceremușul, Colacinul și Nistrul.

În anul 1388, același Petru Mușat, domn al Moldovei, împrumută lui Vladislav Jagello, regele Poloniei, suma de 2 000 de ducați de aur, primind în schimb ca amanet Pocuția, care se întindea în nordul Bucovinei, dincolo de Ceremuș și Colacin până la Halici, având în nord ca hotar apa Nistrului, iar la sud spinarea Carpaților Pocuției.

În anul 1408, Alexandru cel Bun mai împrumută aceluiași rege polon încă o mie de ducați de aur, acest nou împrumut completat cu cel vechi echivalând cu valoarea Pocuției pe care Vladislav Jagello o vânduse camuflat Moldovei, căci el nu a restituit niciodată sumele primite ca împrumut. Dar din această vânzare camuflată a Pocuției către Moldova au ieșit multe neînțelegeri, certuri și bătălii între Polonia și Moldova, care tulburară în curs de vreo 200 de ani pacea și buna înțelegere între cele două țări vecine. Sub urmașii lui Petru Rareș, Moldova pierde stăpânirea asupra Pocuției, Ion-Vodă Viteazul (1572) fiind ultimul domnitor care încearcă să mențină Pocuția.

După această dată rămâne ca hotar între Pocuția și Moldova, pârâul Colacin (dintre Sniatin și Șipeniț) și Ceremușul Negru spre NV, iar la nord râul Nistru, începând de la vărsarea Pârâului Negru (Czarny Potok) până la comuna Babin.

Suprafața Bucovinei avea 10 441 kilometri pătrați, fiind așezată între 47° 12' și 48° 40' latitudine nordică și între 42° 36' și 44° 9' longitudine estică, după meridianul Ferro.

În tendința de expansiune a Monarhiei spre răsărit, după principiul „Drang nach Osten”, habsburgii își îndreaptă privirile asupra Transilvaniei (pe care o și anexează în anul 1699), a Țării Românești și a Moldovei. Primele încercări ale Austriei de a ocupa pământul Moldovei datează de la începutul domniei fanarioșilor (1711), care erau considerați de puterile vecine ca niște arendași ai Principatelor Române.

Astfel, în cursul războiului austro-turc din 1714–1718, împăratul Carol al VI-lea trimite armatele sale să intre, în iarna anului 1716, pe la Câmpulung în Bucovina și pătrund, încurajați de unii boieri ai țării, până la Iași. Despre înfrângerea ce au suferit-o austriei cu acest prilej, ne vorbește monumentul ieșan din drumul Galatei, numit „Cerdacul lui Ferent”.

O altă invazie, de astă dată de răzbunare, are loc în anul 1717, prin care domnul Moldovei, Mihai Racoviță se vede nevoit a plăti austriei o despăgubire bănească.

Prin Pacea de la Passarowitz (1718) însă, Austria se mulțumește deocamdată cu o altă parte de pământ românesc, ocupată sub numele de Vlahia Mică (Oltenia).

Pretențiile Austriei asupra Moldovei nu slăbesc însă nici în urma intervenției Rusiei, aliată de astă dată cu Austria (1736–1739), care ocupase Hotinul, Moldova de Sus și Bucovina, generalul Münnich făcând chiar ca țarina Ana să fie proclamată,

în anul 1739, „Doamnă a Moldovei”. Fiind însă aliații învinși, rușii părăsesc teritoriul ocupat, iar Ana e nevoită să renunțe la titlul de Doamnă a Moldovei, sub oblăduirea căreia satele și orașele moldovene fuseseră lăsate pradă cazacilor sălbatici.

Mii de români din ținuturile Cernăuți și Hotin au fost duși atunci, după cum ne spune cronicarul Neculce (1672–1744), în Rusia și împărțiți ca robi.

De aici înainte, războaiele Turciei cu Rusia continuă aproape neîntrerupt și cu ele se repetă și invaziile rusești în Moldova tot mai des, țara ajungând să fie un pământ râvnit în aceeași măsură de ambele imperii vecine, țarist și austriac.

Împărțirea Poloniei (1772) între cele trei state vecine deopotrivă de „hrăpărețe” (Austria, Prusia și Rusia) favorizează și mai mult ideea ca și principatele române să împărțăsească aceeași soartă.

În urma războiului ruso-turc din 1768–1774, când rușii ocupară din nou Hotinul și Moldova întregă, Rusia obține, prin Pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774), tot ținutul dintre Bug și Nistru, ca și dreptul de protectorat asupra Țărilor Române.

Încă în timpul acestui război, Austria își asumă rolul de împăciuitoare între ambii beligeranți și-și face, cu această ocazie, și sie însăși parte bună, obținând de la turci, prin Convenția de la 6 iulie 1771, drept compensație, cedarea Bucovinei.

Pentru a găsi totuși o formulă la această pretenție, austriecii pretextară, pe baza unei expuneri false și tendențioase a colonelului baron Seeger, că tot teritoriul aflător între Nistru și șirul muntos ce se întinde de la Cernăuți și până la Bârgău sub numele de codrul Bucovina, ar fi aparținut odinioară Regatului Galiției și Lodomeriei, care intrase, prin împărțirea Poloniei, în posesiunea Austriei și, ca urmare, acest teritoriu al Bucovinei s-ar cuveni de drept Monarhiei Habsburgice.

Turcia fiind învinsă și silită să primească grelele condiții ale păcii din 1774, consimți de voie, de nevoie, în 7 mai 1775, a ceda Bucovina austriecilor, cu toate protestările domnului Moldovei, Grigore A. Ghica, acesta plătind împotriva sa cu capul.

Planul ocupării era pregătit de mai înainte, precum se vede dintr-o scrisoare a împăratului Iosif al II-lea din 19 iunie 1773, pe care o adresează mamei sale, Maria Terezia, și în care zice: „Am vizitat munții Ciucului și ai Ghergăului cu trecătorile spre Moldova și cu toată sălbăticia acestor regiuni ne-am convins ce minunat lucru ar fi dacă am putea să căpătăm colțul de pământ ce se găsește între Transilvania, Maramureș și Pocuția”. Evident că teritoriul Bucovinei, despre care e vorba în scrisoare, avea interes strategic mare pentru Austria, mai ales că forma legătura cea mai naturală dintre nou-cucerita Galiție și posesiunile ungare. Guvernul Austriei nici n-a întârziat din a studia de îndată acel interesant „petec” de pământ și a trimis, încă în toamna anului 1773, comisarii săi militari ca să cerceteze țara.

Unul dintre aceștia era și baronul Enzenberg, comandantul Regimentului al II-lea de graniță ardelean din ținutul Rodna și Năsăud, bun cunoscător al poporului român și care a fost mai târziu guvernator militar al Bucovinei.

Astfel, trupele austriece intrară, în 31 august 1774, în Moldova și, ocupând întâi Cernăuțiul, unde se stabili comandamentul general al noilor stăpâni, au tras

cordonul în jurul teritoriului câștigat și au înfipt stâlpii cu pajură la hotarele noii provincii Bucovina.

Din partea rușilor, afacerea aceasta, pe care însuși ministrul austriac Kaunitz o considera „scabroasă” (höckle, heikle), nu provocase nicio împotrivire. Generalul rus Rumianțev, ale cărui trupe mai ocupau încă o parte din Moldova, fusese împăcat printr-o prețioasă tabacheră de aur împodobită cu briliante, iar pretențiile demnitarilor turci nu erau prea mari. S-au plătit în total, 10 000 de plăștri dragomanului otoman Constantin Moruzi, viitor domn al Moldovei, câteva bacșișuri mărunte funcționarilor de la cancelaria vizirului Reis-Efendi, un pumnal cu briliante și un cal de preț vizirului și 3 100 de ducăți comisarului hotarnic, care a consimțit să se lase înșelat într-atâta încât să cedeze o întreagă provincie bogată ca pe o simplă fâșie de teritoriu destinată trecerii trupelor din Ardeal în Galiția (N. Iorga, *Românismul în trecutul Bucovinei*, București, 1938, p. 29–30).

Dar „afacerea” nu se terminase încă. Un „comisar” trebuia să fixeze hotarele noii provincii și Tahir-Aga, delegat în acest scop, nu avea nici pretenția și nici dorința de a trece drept incoruptibil. Austria a știut să profite bine de venalitatea acestui „comisar” pentru a mai „rotunji” acest ținut moldovenesc, care fusese prezentat străinătății și la Berlin ca o fâșie de „trei sau patru târguri și unsprezece sate, restul fiind compus din păduri și râpi” (N. Iorga, *op. cit.*, p. 40).

La început fusese vorba de o linie de hotar ce ducea „de la Hotin la Cernăuți prin pădurea Bucovinei”, dar ocupația austriacă se extinsese până la Roman, de unde mai târziu a trebuit să se retragă. Domnul țării, Gr. Ghica se împotrivi rășluirii, el considerând integritatea principatului său mai de preț ca un dar de bani sau alte cadouri, iar boierii protestară și ei în toate chipurile contra acestui act samavolnic: Gheorghe Beldiman și Sturza, starostele Cernăuților, cerură răspuns de la locotenența princiară de aceste trei întrebări: 1) De la cine a plecat ordinul pe care l-au executat trupele înaintând în Bucovina?; 2) Pentru ce această înaintare de trupe?; 3) Ce sens pot avea semnele împântate (stâlpii de hotar cu acvilă) în județul Suceava? Răspunsul ofițerului de stat major austriac von Mieg a fost: „S-a lucrat din ordinul împăratului; se cere garantarea frontierelor și a acestor ținuturi contra primejdiei de ciumă și a invaziei din partea vagabonzilor și, în sfârșit, semnele au numai un sens geometric și cartografic”.

Acest răspuns nu putea convinge nici liniști pe nimeni. Astfel, pașa din Silistra întreba pe Rumianțev, care se afla la Focșani, să spună care era caracterul acestei invazii, cum s-a întâmplat și care sunt motivele ce au pricinuit-o. Generalul rus, pipăindu-și tabachera cu briliante, se arătă uimit și răspunse pe ton nevinovat că Principatele Române au fost acum restituite Porții.

Între timp, trupele austriece înaintară spre Câmpulung și Vatra Dornei, marcând hotarele noii provincii cu acvile austriece. Totodată, diplomații austrieци se străduiau să convingă pe ruși, pe turci și pe prusacii germani de justetea că: 1. Pretenția austriacă este o urmare a vechilor ciocniri de frontieră; 2. Ea este determinată de nevoia unui cordon sanitar contra ciumei (Bucovina s-a numit în Moldova multă vreme „Cordon” și „Cordon”); 3. Este o consecință a stăpânirii Pocuției, căreia i-ar fi aparținut acest

teritoriu moldovenesc (de fapt, Pocuția a fost stăpânită de Moldova de la 1388 până la 1572, încât Moldova este cea care putea reclama Pocuția și nu stăpânii prin raport ai Pocuției, ținutul acesta din nordul Moldovei). În legătură cu această rășuire a teritoriului Bucovinei, regele Prusiei, Frideric al II-lea spuse: „Austria are întotdeauna poftă să se întindă cât mai mult și să șterpească tot câte ceva de la vecinii ei” (N. Iorga, *op. cit.*, p. 38).

Austria adunase în vremea aceasta o armată de 60 000 de soldați în Ungaria și amenințând cu aceasta pe turci, reuși să obțină cedarea Bucovinei din partea Imperiului Otoman în 6 iunie 1775.

Austria a câștigat astfel prin înșelăciune, hărți false, mită și furt un teritoriu de peste 10 000 km<sup>2</sup> cu o populație de 75 000 de locuitori. Însă valoarea morală a operei sale a fost înfierată îndeajuns prin următoarele cuvinte rostite în 4 februarie 1775 de însăși împărăteasa Maria Terezia: „Suntem cu totul nedrepti în ceea ce privește afacerile moldovene. Mărturisesc că nu știu cum ne vom descurca, însă cu greu va fi într-un chip onorabil și aceasta mă întristează nespus de mult” (N. Iorga, *op. cit.*, p. 41).

În lista „speselor extraordinare și secrete cari s-au făcut” cu ocazia „afacerii bucovinene” sunt cuprinse următoarele sume: Dragomanului Costachi Moruzi, 10 000 de piaștri; „Fiindcă această sumă, spre mai mare păzire a secretului, s-a numărat în 2 500 galbeni funducliu, s-a plătit de fiecare galben funducliu un agio de 5 parale, în total 312 piaștri și 20 parale; lui Beilirli Effendi 200 de galbeni turcești ordinari, bucata a trei piaștri și trei parale, la un loc 620 de piaștri; lui Amedji Effendi, deasemenea 620 de piaștri; lui Raschid Mehemed Effendi, secretar 310 piaștri; lui Tahir Aga, comisarul Porții, 1 000 de galbeni ordinari, la demarcațiune, fac 3 100 de piaștri. Pentru copierea unor hărți 50 de piaștri – în total piaștri 15 012 și 20 de parale „care fac (piastrul turcesc 1 pe 7 jumătate cr.) în monedă cezară regească 16 889 de florini și 3 și jumătate creițari”.

La această sumă se mai socotesc 5 000 de galbeni dați lui Rumianțev, apoi tabachera de aur bătută cu briliante, dată aceluiași feldmareșal, un cuțit cu mâner din aur și bătut cu pietre nestemate pentru Reis Effendi, un cal vizirului și alte daruri (vase de porcelan și oglinzi) pentru Reis Effendi și delegatul corpului legiștilor, Muftizade Ahmet Effendi.

„Astfel, prin samavolnicie, prin intrigi, prin mite, corupțiune, trădare și prin asasinat, Austria ajunge a fi vremelnică stăpână a țării, numite Bucovina” (dr. Aurel Morariu, *Bucovina (1774–1914)*, București, Biblioteca „Bucovina”, nr. 11–16, 1914, p. 22–23).

### Bucovina sub stăpânirea austriacă

S-a arătat în ce împrejurări de fraudă adevărată și de mișească înșelătorie, Moldova de miază noapte, botezată cu numele nou de Bucovina, fu cerută de la turci, care nu aveau dreptul de a ceda nimic din teritoriul Moldovei, și anexată de Austria, la sfârșitul unui război la care ea nu luase parte.

Noua stăpânire nu a găsit în această provincie, care nu constituia o unitate politică, fiind doar un teritoriu delimitat pe nedrept prin ocupație forțată, nicio organizare administrativă deosebită și nicio forță în stare de a se opune stăpânirii austriece.

În timpul războiului (1768–1774) ocupația rusească în Moldova impuse locuitorilor contribuții exorbitante (I. Nistor, *Românii și rutenii în Bucovina. Studiu istoric și statistic*, București, Socec & Sfetea, 1915, p. 67).

Așezămintele culturale se prăbușiră, comerțul și meșteșugurile fură și ele aproape desființate. Mânați de groaza războiului și de numeroasele stoarceri ale ocupanților ruși, locuitorii părăsiră satele de la șes, pentru a se adăposti în văgăunele munților și în desișul codrilor, de unde nu apucaseră a se reîntoarce, după încheierea păcii, când se lăți vestea despre intrarea trupelor austriece în Bucovina și despre tragerea cordonului spre Moldova. Vestea aceasta îi îngrozi din nou și-i înduplecă pe mulți să rămână încă dincolo de cordon, până ce se vor lămurii treburile în Bucovina.

În asemenea împrejurări se explică ușor pentru ce numărul populației din Bucovina era relativ redus în timpul ocupării.

Bucovina a fost supusă, la început, unui guvernământ militar, primul ei guvernator fiind generalul Gabriel baron Splény de Mihálydy (1774–1778). La propunerea acestuia s-a întocmit, imediat după ocupare, un izvod al tuturor familiilor din această provincie, din care rezultă că erau 71 750 de suflete, dintre care 52 750 erau români, 15 000 ruteni (ucraineni) și restul de 4 000 erau armeni, evrei și țigani.

În 6 aprilie 1778 Splény părăsi Bucovina, venind în fruntea administrației militare generalul baron Enzenberg Carol. Noul guvernator a făcut, în 1779, un nou recensământ al populației, găsind în total 116 925 de suflete, dintre care 87 811 români, 21 114 ruteni și 18 000 alte neamuri (I. Nistor, *op. cit.*, p. 83).

Enzenberg a funcționat ca guvernator militar până în 1786, străduindu-se să introducă un aparat administrativ importat din Austria, așa că funcționarii erau aproape exclusiv germani. În felul acesta, caracterul administrației era german, iar scopul ei era germanizator.

Stăpânirea cea nouă, după ce ne-a luat țara, a voit să ne câștige și sufletele. De aceea a dispus ca în 12 octombrie 1777 toată populația Bucovinei, de la episcop până la țăran, să facă jurământ de credință față de împărat. Mulți țărani însă au refuzat să facă acest jurământ și au trecut în Moldova, uneori chiar în masă, cum a fost cazul țăranilor din Uidești, în frunte cu popa Andrei (Constantin Loghin, *Istoria literaturii române din Bucovina (1775–1918) în legătură cu evoluția culturală și politică*, Cernăuți, Mitropolitul Silvestru, 1926, p. 2). Trecură și mai mulți boieri în Moldova, după ce-și vândură moșiile din Bucovina. Această trecere a fost și mai numeroasă mai ales după ce boierimea din Bucovina a fost contopită cu nobilimea poloneză în același „forum nobilium” (1817). În 12 octombrie 1777 au fost prezenți la serbarea pentru depunerea jurământului: episcopul Dositei Herescu, marele medelnicer Ilie Herescu, boierul Vasile Balș, vornicul Anghelachi, arhimandriții Iosif Calistrat și Vartolomei Măzăreanu, apoi 23 de boieri moldoveni din Cordon și doi

din Moldova, 88 de mazili din țară și 10 din Moldova; 109 ruțași și 142 de șleahțici (boiernași sărăciți), toți din Bucovina, nouă membri ai clerului înalt și o mulțime de preoți de la sate.

Mulți mazili și boieri au lipsit, între care jupânesele Maria Bălășoia și Roxanda Știrbașoia, ele fiind reprezentate la serbare prin vechilii lor. Numărul tuturor personalităților mai de seamă, moldoveni și străini, a fost de 800.

Popa Andrei, refuzând să depună jurământul, fu dus de sublocotenentul Johann Dorfmeister la duchiul din Suceava, vicarul mitropolit din Iași, ca să dea socoteală de nesupunere, dar Andrei nu se supuse și trecu granița în Moldova cu mai mulți țărani din Udești. (I–III după p. 12). Rămân doar câțiva boiernași, mazili și răzeși, pe care cârmuirea austriacă avea să-i orbească cu titluri răsunătoare și să-i câștige pentru dânșii.

Țăranii erau în mare parte clăcași pe moșiile boierești și mămăstirești. O clasă intelectuală propriu-zisă nu exista. Singurii ei reprezentanți erau doar membrii clerului din cele nouă mănăstiri de călugări (Putna, Sf. Ilie, Voroneț, Moldovița, Sucevița, Gura Humorului, Dragomirna, Solca și Ilișești), de la cele 11 schituri de călugări, un schit de maici (Voloca pe Ceremuș), o mănăstire de călugărițe (Pătrăuți pe Suceava), precum și de la bisericile ce existau.

### **Administrația galițiană a Bucovinei (1786–1849)**

În timpul Administrației militare s-a pus în discuție ruperea Bucovinei în două părți: una, cea de la nord, ce urma să fie alipită Galiției, și alta, cea de la sud, ce urma să fie alipită Transilvaniei.

Dar populația Bucovinei, prin boierul Vasile Balș, s-a pronunțat împotriva acestei împărțiri. Atunci împăratul Iosif al II-lea, după ce vizitează, pentru a doua oară Bucovina (24–27 iulie 1786, ajungând și la Suceava) dispune, fără să indice niciun motiv, ca această provincie să fie alipită în data de 1 noiembrie 1786, guberniei poloneze din Lvov, devenind astfel un cerc administrativ al Galiției.

Această măsură a jignit adânc populația băștinașă, nemulțumire care a răzbătut până la guvernul de la Viena; acesta se vede nevoit a da, în 27 septembrie 1790, o declarație că „unirea de la 1786, făcută numai cu intenția de a simplifica administrația publică, nu mai poate dăinui pentru că experiența a evidențiat că deosebirile de limbi, de obiceiuri și de datine nu pot permite un acord deplin” (C. Loghin, *op. cit.*, p. 9). De aceea s-a hotărât ca Bucovina să nu mai fie socotită ca parte integrantă a Galiției, dar, cu toate acestea, să rămână și mai departe în dependență administrativă și juridică de dânsa. În felul acesta, teoretic Bucovina nu mai făcea parte din Galiția, dar în realitate a rămas și mai departe un cerc administrativ al Lvovului ce ținea de Galiția.

Despărțirea definitivă avea să se facă după decenii de lupte duse de masele populare, în frunte cu unii intelectuali patrioți ca Eudoxiu Hurmuzachi ș.a.

Dacă administrația militară, preocupată mai ales cu organizarea noii provincii, manifesta un spirit de germanizare, noua administrație germano-poloneză vădea o

puternică tendință de polonizare a Bucovinei, românii din acest colț de țară având acum doi atentatori la ființa lor.

Funcționarii erau importați mai cu seamă din Galiția. Între cei nouă șefi administrativi care au funcționat până în 1848, numai unul, Vasile Balș, era român.

Pentru a se vedea ce fel de funcționari trimise aici Austria, se citează câteva pasaje din însemnările lui Ioan Budai-Deleanu, care vizitează Bucovina la începutul secolului al XIX-lea, probabil din ordinul guvernului de la Viena, ca să constate la fața locului starea lucrurilor din această provincie.

Ioan Budai-Deleanu, magistrat la Lvov, scria în broșura sa *Kurzgefasste Bemerkungen über die Bukowina* (în I. Nistor, *op. cit.*, p. 168 și urm.): „Bucovina pare a avea soarta de a vedea în fruntea sa tot ce-i incapabil, imoral și egoist din monarhia întregă, căci funcționarii cugetă numai la îngrășarea pungii lor și, după ce prin firea lor egoistă s-au îmbogățit, batjocuresc apoi încontinuu pe acest popor sărman, care a fost temeiul fericirii lor vremelnice, numindu-l barbar, semioameni, etc. În general se poate spune cu conștiința liniștită că cele mai bune și mai blânde legi ale guvernului austriac nu servesc aici în țară pentru promovarea binelui general, ci mai mult la generala prăpădenie și apăsare a locuitorilor”.

Cuvinte și mai grele are Deleanu pentru funcționarii justiției: „Persoane fără valoare, vagabonzi de nimic, calfe de bărbieri, ba chiar și lachei au fost trimiși și aplicați în Bucovina ca șefi, asesori, canceliști”. Pe aceștia revoltatul magistrat îi numește: „hoți privilegiați ce țin drept peșteri de tâlhari odăile judecătoriilor, fiecărui om onest trebuie să-i sângereze inima, când vede această țară bună maltrată în așa chip. Cu un cuvânt, funcționarii judecătorești de aici fac pe judecătorii și în același timp și pe părți, execută pe țărani în mod arbitrar, îi calicesc și escamotează în mâini străine moștenirile”. Mai adaugă: „Toată țara murmură, dar nimeni nu denunță, pentru că se teme ca denunțul să nu fie luat drept calomnie. Din motivul acesta nimeni nu se mișcă și chestiunea curge în obișnuitul său curs”.

Sub administrația galițiano-austriacă s-a schimbat mult înfățișarea Bucovinei. O mulțime de boieri români lasă moșiile lor și trec în Moldova, iar odată cu exodul boierilor moldoveni s-a produs și marea schimbare social-economică. Locul lor l-au luat arendași străini, care storceau țaranul până la măduva oaselor. Fiind veniți din Galiția unde erau obișnuiți să ceară țaranului până la 150 de zile de clacă pe an, ei căutau să introducă acest sistem și nerușinată exploatare și în Bucovina, unde numărul zilelor de clacă era fixat la 6–12 pe an.

Pe de altă parte, țărani din Galiția, storși de nobilii poloni și despuiți de cămătari, n-au mai putut fi ținuți acasă și au început a pribegi în masă spre pământul Bucovinei, care era bogat în hrană (Gh. Bogdan-Duică, *Bucovina. Notițe politice asupra situației*, Sibiu, Albini, 1895, p. 35 și urm.).

În perioada aceasta, regimul austriac a încercat să desființeze o serie de drepturi ale locuitorilor băștinași din Ocolul Câmpulung, cu toate asigurările date de a se respecta *status jus*. Astfel, Ocolul Câmpulung fu transformat în domeniu austriac, urmat de confiscări de pământuri, arestări, confiscări de obiecte, corvezi și prestații

nejuste, maltratări și alte abuzuri care duc la un îndelungat și grav conflict al câmpulungenilor cu statul austriac.

În procesul dintre locuitorii fostului Ocol Câmpulung, stăteau față în față două concepții. Pe de o parte se aflau țărani câmpulungeni, care se bazau pe vechi obiceiuri consfințite de veacuri și privilegii cuprinse în hrisoave, ce le asigurau mari avantaje, la care ei nu puteau și nu voiau să renunțe. Pe de altă parte, se afla statul austriac, care nu cunoștea și nu admitea existența țăranilor liberi și nesupuși boierescului și dării dijmei. Dacă în Ocol nu se găsea stăpân, el trebuia creat și acela nu putea fi decât statul (Teodor Balan, *Din istoricul Câmpulungului Moldovenesc*, București, Editura Științifică, 1960, p. 286).

În conflictul acesta cu statul austriac, țăranii câmpulungeni au susținut o luptă dâră timp mai îndelungat, până ce împrejurările favorabile create de mișcarea revoluționară din 1848 au dus la încheierea unei învoieli care avea să pună capăt necontenitelor persecuții și oprimări. Printre țăranii care au luptat fără frică împotriva nedreptelor împilări austriece au fost: Gheorghe a Chiforesii, Andrieș Pralea, Sidor Poienar, Vasile Știrbu, Ilie Niculiță, Dumitru Ciupercovici și mulți alții, avându-l în frunte pe curajosul și dârzul Miron Ciupercovici de la Fundul Moldovei, care n-a precupețit nimic pentru a contribui la izbăvirea fraților săi obidiți și nedreptățiți, înfruntând chiar riscurile unei călătorii clandestine la Viena, numai pentru a aduce alinare câmpulungenilor săi oprimați de o stăpânire hrăpăreață și răuvoitoare (T. Balan, *op. cit.*, p. 289).

Acești pribegi inundară mai întâi satele dintre Nistru și Prut, unde, cu firea lor blajină și proverbiala lor umilință, se lingușiră pe lângă românii primitivi, până ce-i copleșiră cu numărul lor și le răpiră limba. Rezistență mai îndârjită le opuseră satele răzășești, unde amintirea trecutului mai stăruia încă. Dar cu vremea și acești răzeși își pierd treptat limba, dar își mențin trează conștiința națională.

Urmarea a fost că, de unde la anexare erau 63 700 de români și abia 8 400 de ruteni, în anul 1848 găsim, la 209 293 de români, un număr de 108 907 ruteni (C. Loghin, *op. cit.*, p. 6).

Rezultatul acesta este cu atâtă mai trist, cu cât se știe că în Bucovina veniră și fugari români din Moldova și din raiaua Hotin, întemeind aici cu ce aduseseră de acasă gospodării trainice. Tulburările războiului ruso-turc din 1788–1792 și aplicarea Regulamentului organic din Moldova aruncară din nou valuri de emigranți moldoveni asupra Bucovinei. Fugarii aceștia se așezară mai ales în sudul Bucovinei, iar mulți dintre ei veniră pe valea Moldovei și din Transilvania. De aceea la granițele Bucovinei era o continuă fluctuație de populație; unii nemulțumiți treceau peste granițele Bucovinei în Moldova, iar de acolo, precum și din Ardeal și Galiția ne veneau aici alții care aveau să rămână.

Și pe teren bisericesc s-a produs o radicală schimbare. Pe episcopul Dosoftei Herescu noua stăpânire l-a mutat de la Rădăuți la Cernăuți, sub apropiata supraveghere a stăpânirii austriece și l-a rupt de sub ierarhia Mitropoliei de la Iași, supunându-l mitropolitului sârb de la Carloviț, iar pentru o mai bună supraveghere a lui, mitropolitul

de la Carloviț, i-a impus – sub cuvânt de „coauditori” – o serie de spioni care să-l controleze la tot pasul. Mitropolia sârbă a impus chiar un urmaș al lui Dosoftei, pe sârbul Daniil Vlahovici, care avea menirea să slavizeze clerul și să protejeze intrarea rutenilor din Galiția în sânul bisericii băștinașe ortodoxe.

Urmarea firească a fost că cei mai destoinici clerici părăsiră Bucovina, trecând în Moldova, iar cei ce au avut curajul să rămână, au fost reduși la rolul de simpli funcționari austrieci.

Această politică meschină a slăbit temelia bisericii ortodoxe din Bucovina, a intimidat pe cei cu firea mai slabă, iar pe cei ce se țineau mai tari i-a îndoit sub farmecul unor titluri pompoase și a diverselor măririi; prin asemenea procedee a zdruncinat tăria credinței în trecutul nostru, a acoperit cu vâlul disprețului cele moștenite de la străbuni și a întunecat încrederea în viitorul luminos al neamului.

Acest atac îndrăzneț la temelia existenței noastre nu a dat peste tot locul efectele așteptate, dar în firava noastră pătură intelectuală ce pe atunci abia se ridica, a rupt firul invizibil ce o lega cu tradiția veche moldovenească.

O altă lovitură puternică aplicată de regimul austriac Bucovinei, în disprețul promisiunii solemne a împărătesei Maria Teresia că va păstra toate privilegiile și va respecta toate datinile din Bucovina, a fost desființarea aproape a tuturor mănăstirilor și schiturilor de călugări, nemairămânând decât numai trei, din Putna, Dragomirna și Sucevița, urmată de secularizarea tuturor bunurilor (1783) ce aparținuseră acestor mănăstiri.

Se mai lucrase la desnaționalizarea Bucovinei și pe altă cale. La început se păstrase limba română ca limbă oficială în Bucovina; guvernul întreținea pentru aceasta un secretariat moldovean; petițiile, rezoluțiile, actele de hotărnicie și de procese erau redactate în singura limbă care putea fi înțeleasă de împetricinați, ordinele și somațiile se făceau după vechea formulă și ordonanțele se publicau în românește; se luaseră chiar măsuri pentru traducerea diferitelor coduri. Însă de la sfârșitul anului 1786, administrația militară înceta și Bucovina devenea, pierzând o autonomie ce-i fusese totuși solemn asigurată, un simplu județ al Galiției (N. Iorga, *op. cit.*, p. 62–63).

Aceasta a adus, pe lângă alte rele, și „sforțări neîncetate pentru introducerea confesiunii catolice și persecutarea sistematică a tot ceea ce amintea în administrație, în școală și până și în viața socială epoca domnitorilor moldoveni” (*ibidem*).

Austria, fiind din nou angajată în alianță cu Rusia într-un război cu Turcia (1789–1792) și pentru a atrage români din Moldova în Bucovina, a acordat Bucovinei „pe vecie” autonomia ca formă de guvernământ, care a durat din 1789 până în 1817, însă, după ce Napoleon I a fost zdrobit și după ce tratatele din Viena fixară noi frontiere de „restaurare”, Bucovina a fost din nou unită cu Galiția (N. Iorga, *op. cit.*, p. 66–67).

Totuși Bucovina, în tot timpul cât a alcătuit un cerc administrativ al Galiției, a fost considerată ca o provincie românească. Astfel, numai în baza trecutului ei istoric și ca reprezentantă a unei națiuni deosebite, Bucovina a putut să-și revindică, în 1848, separarea de Galiția și să-și redobândească autonomia politică (C. Loghin, *op. cit.*, p. 7).

### Situația școlară până în 1849

Ajungând, în anul 1726, Grigore Matei Ghica domn al Moldovei, acesta a introdus în școală reforme, prin care se crea un fond școlar special, alimentat de contribuții bănești ale preoților și care asigura baza materială a școlilor. Aceste măsuri au fost susținute și de urmașii săi.

Astfel, la anexare, Bucovina avea șase școli domnești (la Rădăuți, Putna, Siret, Cernăuți, Câmpulung și Suceava). Dascălii acestor școli erau plătiți din fondul școlar ce se administra în Iași, iar supravegherea învățământului o făcea o comisie de zece cărturari, în frunte cu mitropolitul țării. Organizația a rămas cea veche, episcopul de Rădăuți având să strângă fondurile școlare și să plătească dascălii.

Gubernatorul Enzenberg însă nu era mulțumit cu această organizare a școlii. El nu vedea cu ochi buni ca episcopul de Rădăuți să trimită prisosul fondurilor școlare la Mitropolia din Iași, iar pe de altă parte, școlile neortodoxe, ce urmau să se creeze nu aveau mijloace materiale de întreținere. De aceea Enzenberg a stăruit cu succes ca aceste fonduri să-i fie puse la dispoziție.

Dar guvernatorul era nemulțumit și de faptul că dascălii pentru școlile moldovenești se aduceau din Moldova și de aceea el a cerut guvernului de la Viena ca să-i trimită dascăli din Transilvania, care să cunoască, pe lângă limba română și cea germană și latină.

Pentru a contrabalansa activitatea școlilor moldovenești, el a deschis două școli „normale” sau „capitale” (Normal- oder Hauptschulen) la Suceava și Cernăuți, cu scopul de a crește tineretul național și de a ademeni pe tinerii moldoveni (din Moldova liberă). Pentru aceste școli au fost aduși din Transilvania Frantz Thalinger, la Suceava și Anton de Marchi la Cernăuți, dar aceștia nu cunoșteau limba română.

Școlile acestea însă n-au putut să „naționalizeze” tinerimea română, fiindcă ea nu le frecventa și, cu atât mai puțin, să-i ademenească pe tinerii moldoveni.

Ele au dat însă o puternică lovitură școlilor moldovenești, care, în urma șicanelor administrative, începură să dispară; așa că în 1784 nu mai rămăseseră decât două școli moldovenești, la Cernăuți și la Suceava. Dar și aceste școli nu-și putură păstra independența, fiind degradate la simple clase pregătitoare pentru școlile principale („capitale”) din acele localități și transformate în școli „triviale”. În locul școlilor moldovenești închise, se deschid altele, zise „utraviste”, adică școli primare cu limba de predare germană și română, ceea ce, din punct de vedere pedagogic, era o imposibilitate.

În anul 1786, când Bucovina devine un cerc administrativ al Galiției, școlile ei trec mai întâi sub supravegherea inspectorului general din Lvov, apoi (1814) sub cea a unui inspector școlar special al Bucovinei, Anton de Marchi, care între timp învățase românește, iar în vara anului 1815 școlile ajung sub conducerea consistorului catolic din Lvov. Dacă și până la această dată, școli noi se înființau de preferință în localități cu populație germană și catolică, apoi de aici înainte situația românilor devine și mai nefavorabilă. Așa, și ultimele școli moldovenești de la Cernăuți și Suceava au fost utravisate (1821).

Se aduc și aici învățători germani și poloni care nu cunoșteau deloc limba română, iar consistorul din Lvov avea grijă să declare școală confesională catolică orice școală unde erau numai câțiva elevi catolici, cu obligația de a folosi limba polonă ca limbă de predare.

Dintr-un raport oficial contemporan, făcut de protopopul Sucevei, Lazăr Grigorovici, se constată că: „Niciun naționalist (român) nu se primea de învățător, dacă nu jura mai înainte că se leapădă de credința părintească; posturile de învățători se încredințau numai străinilor, care nu cunoșteau limba națională defel; limba moldovenească se învăța foarte puțin, iar limba polonă se pune ca limbă principală alături de cea nemțească și se învăța cu atâta zel, ca și când Bucovina ar fi fost o țară polonă (C. Loghin, *op. cit.*, p. 9).

În astfel de împrejurări, nu-i de mirare că o mulțime de dascăli români din Bucovina au plecat în Moldova, unde au contribuit, cu experiența lor, la reorganizarea temeinică a învățământului de acolo precum și la îndrumarea culturii românești.

Nici elevii români, care mai călcau pragul acestor școli înstrăinate, nu o duceau mai bine. Cei ce cutezau să vorbească întreolaltă românește erau pedepsiți în mod jignitor. Iată ce ne spune un alt raport: „Sunt încă unii bătrâni, cari povestesc că pe vremea directorului Theil de la Școala capitală normală din Suceava, școlarii români le era foarte aspru oprit de a vorbi întreolaltă românește. Și dacă totuși se întâmpla că oarece elev român vorbea în limba sa, atunci i se anina de gât un măgar tăiat din hârtie ori zugrăvit pe o tablă de lemn, de care era legată o ață, și măgarul acela trebuia să-l poarte elevul român în cursul întregii săptămâni. Sâmbăta elevii din toate clasele erau chemați la un loc și toți aveau dreptul de a scuipa asupra păcătoșilor români cu măgarii la gât. Adecă pentru vorba părintească elevii români erau rușinați și scuipați de alți copii străini” (Iorgu Toma, *Școala Română, societate culturală în Suceava*, Suceava, 1909, p. 14).

Și acești germani se intitulau falnic „Kultuträger” (răspânditori ai culturii). Halal de așa cultură! – cetind aceste rapoarte, vom înțelege de ce românii fugeau de școală.

La școlile medii, situația românilor era și mai rea. În anul 1808 se înființează, la Cernăuți, o școală medie cu șase clase, căreia i se adăugară mai târziu încă două clase filosofice. Limba de predare în primele patru clase era cea germană, iar în celelalte limba latină, așa că limba română nu-și afla nici cel mai umil locușor în liceul unui colț de țară moldovenească.

Vestita Academie Teologică de la Putna, după mai multe peripeții, a fost mutată la Cernăuți, în anul 1827, și transformată într-un institut teologic împreunat cu un seminar clerical, unde toate materiile se predau în limbile latină, elină și germană, iar în limba română nici o materie. Abia în anul 1848 episcopul Eugenie Hacman, arătând într-un raport către guvernul din Viena cum candidații cari intrau în seminar nu știau nici să citească românește, cere introducerea limbii române ca limbă de instrucțiune la unele materii teologice.

Sub astfel de împrejurări, în decurs de mai mult de o jumătate de secol, românul bucovinean nu a găsit în școlile publice din țara sa posibilitatea de a învăța

și de a se cultiva cât de puțin în graiul său național; toată cultura o căpăta numai în graiuri străine, cu observări adeseori repetate, că limba română ar fi un grai rustic și incapabil de a cuprinde și preda știință și învățământ. Nu era deci de mirare că mai toți românii cultivați astfel, se despărteau de cei fără de carte și simțeau oarecare rușine a petrece cu aceștia și a vorbi cu ei în graiul lor românesc.

Mulți dintre ei se sfiau chiar a se mărturisi ca români. Întreolaltă și în familia ce o întemeiau preferau să vorbească nemțește, polonește și chiar rusește, numai românește nu. Graiul polonez și cel rusesc se încuibară mai ales printre aceia dintre nobilii țării, care își făceau studiile prin școlile iezuite din Galiția sau care conveneau mai adesea cu nobilimea polonă. Astfel școala aceasta era mai drăgrabă „o mreajă pentru turburarea inteligenții și a sufletelor românești și pentru pescuirea lor în folosul altor graiuri și altor confesiuni” (C. Loghin, *op. cit.*, p. 11).

Dacă școala publică din Bucovina cucerită de Austria a izgonit din programa ei limba și cultura românească, ele și-au luat refugiul în alt loc unde au fost cultivate cu sfințenie. După obiceiul moldovenesc, dascăli și călugări ambulanți cutreeră satele și adunau în vreo cameră mai spațioasă din sat copiii de boieri, de răzeși și de țărani mai înstăriți, pe care îi introduceau în tainele scrierii și ale cetitului după bucoavne vechi, ca și în lumea cifrelor.

Acești bieți dascăli, disprețuiți de lumea oficială, plătiți ca vai de ei cu un codru de pâine, erau singurii păstrători ai limbii și culturii românești. Trăind și murind necunoscuți, răspândind în toate părțile, dintr-un instinct de largă generozitate, lumina culturii românești, ei au devenit, fără măcar să o bănuiască, făclieri de frunte și adevărați patrioți.

„Numai la oameni cultivați astfel s-a întreținut, necorupte, cugetarea, simțirea și aspirațiunea românească. De la aceștia a purces mai târziu, cu conștiință și în sufletește regenerarea românismului” (C. Loghin, *op. cit.*, p. 11).

### Anul 1848 și Bucovina

Mișcarea revoluționară din 1848, care cuprinsese toate provinciile Austro-Ungariei, îi deșteptă și pe românii bucovineni la luptă pentru redobândirea unor drepturi pierdute și pentru crearea unor condiții mai demne.

Noul curs în politica Bucovinei determină înființarea unui comitet român de acțiune, în frunte cu frații Hurmuzachi, care contribuie în mare măsură la reușita mișcării naționale.

Astfel, Eudoxiu Hurmuzachi (1782–1857) aducea experiența sa politică și cunoștințele din istoria românilor; Gheorghe (1817–1882) aducea talentul diplomatic și condeiu; Alecu (1823–1871) venea cu impulsivitatea și hărnicia lui. Înzestrați cu aceste calități, frații Hurmuzachi conduc la luptă Comitetul român de acțiune, formulând revendicările Bucovinei de la 1848. Crescuți în casa părintească din Cernăuca, unde au cunoscut ideile naționale și liberale ale unor pribești moldoveni și ardeleni, frații Hurmuzachi și-au închinat întreaga lor putere de muncă binelui poporului român din Bucovina.

Eudoxiu Hurmuzachi, care luptase în 1848 în Viena de-a valma cu cetățenii orașului și cu studenții pentru dobândirea unei constituții, adresează împăratului Austriei, în iunie 1878, un memoriu, în care sunt cuprinse dorințele Bucovinei exprimate în 12 puncte. Între altele, românii cerură: administrație provincială proprie; o cameră provincială (Dietă) cu reprezentanți aleși de toate stările; conservarea naționalității prin crearea de școli primare și a unei catedre de limba română; introducerea limbii române în funcțiunile statului; egala îndreptățire a tuturor confesiunilor, precum și alte revendicări de natură administrativă, economică, juridică și bisericească, culminând cu cererea recunoașterii autonomiei țării, deci despărțirea Bucovinei de Galiția și respectarea caracterului ei românesc (I. G. Sbiera, *O pagină din istoria Bucovinei din 1848–1850, dimpreună cu niște notițe despre familia Hurmuzaki*, Cernăuți, 1899, p. 30.). Acest memoriu a fost iscălit de toți frunțașii români și susținut în Parlamentul austriac printr-o documentată expunere de motive făcută de cei doi deputați țărani români, Miron Ciupecovici și Mihai Bodnariu.

Cum era și firesc, acest memoriu a stârnit indignări în rândurile acelor care beneficiază până acuma pe urma legăturii Bucovinei cu Galiția.

În fruntea indignanților s-au pus deputații ruteni din Bucovina, unii aleși chiar cu voturi românești. Ei au început să facă propagandă pentru menținerea unirii Bucovinei cu Galiția și în scopul acesta ei foloseau agenți obscuri, care colectau prin sate iscălituri de aderență. În decembrie 1848 rutenii întocmire un memoriu, plin de mistificări și neadevăruri istorice, pe care îl prezentară Parlamentului austriac refugiat la Kremsier din cauza turburărilor revoluționare din Viena.

Acestor pretenții nejuste a deputaților ruteni, deputații români au răspuns cutreerând satele din județele lor electorale și au lămurit masele populare asupra drepturilor istorice ale românilor din Bucovina.

Văzând că nu vor reuși să mențină *statu-quo*-ul Bucovinei, agitatorii ruteni lansară ideea de a împărți Bucovina, de a alipi măcar partea nordică a Bucovinei la Galiția ruteană, spre a forma o provincie națională ruteană (I. Nistor, *op. cit.*, p. 145).

Împotriva acestui plan se ridicară frunțașii românilor bucovineni ca un singur om și reușiră a zădărnici realizarea lui.

Pe de altă parte, Comitetul român de acțiune, în frunte cu Eudoxiu Hurmuzachi, redactează o lucrare documentară pentru lumea politică din Austria, lucrare care a fost prezentată în 8 februarie 1849 printr-o delegație specială împăratului la Kremsier și Parlamentului Austriei.

În acest memoriu, Eudoxiu Hurmuzachi ne apare ca un temeinic cunoscător al istoriei românești, cu o erudiție bogată și cu mult tact; el dezvoltă aici trecutul românesc al Bucovinei, amintește fazele administrative de la 1775–1848, arată nenorocirile prilejuite de împreunarea Bucovinei cu Galiția, de care ne desparte trecutul istoric, limba, legea, portul, instituțiile, caracterul etnic etc., împreunare care a adus pentru români șicane, persecuții și nedreptăți pe teren administrativ, bisericesc și școlar. Cere, în concluzie, satisfacerea legitimelor revendicări românești.

În această vreme și țărani români se agitau, afirmând, prin inimosul lor deputat M. Ciupercovici, că: „Nu ne vom uni cu țara leșească nici înaintea împăratului, măcar ce să fie” (C. Loghin, *op. cit.*, p. 38.).

În urma acestor acțiuni și mai ales pe baza bine documentatelor memorii ale Comitetului român de acțiune condus de Eudoxiu Hurmuzachi, Bucovina este separată de Galiția, prin Constituția din 4 martie 1849, e decretată provincie autonomă și ridicată la rangul de Ducat (C. Loghin, *op. cit.*, p. 46.).

Parțial au fost satisfăcute și alte cereri ale românilor. Astfel, se înființează Catedră de limba română pe lângă liceul din Cernăuți, înființat în anul 1808, se dispune traducerea legilor și ordonanțelor în românește, se cere ca funcționarii să cunoască și să vorbească limba română ș.a.

Opera aceasta politică trebuia desăvârșită și acestei desăvârșiri politice Eudoxiu Hurmuzachi i-a închinat tot restul vieții, ajungând chiar la conducerea țării în anii 1862–1874.

Dacă lupta pentru dezrobirea politică a Bucovinei a putut da rezultate așteptate, atunci la această izbândă politică a contribuit foarte mult și ziarul „Bucovina” (16 octombrie 1848 – 2 octombrie 1850), organizat și condus de Gheorghe și Alecu Hurmuzachi și la care au colaborat intens unii patrioți de seamă, ca: Eudoxiu Hurmuzachi, cunoscut și prin colecția de documente istorice în șapte volume; profesorul Aron Pumnul (27 noiembrie 1818 – 24 ianuarie 1866), originar din Cuciulata – Făgăraș și participant la revoluția din Transilvania în 1848; Ieraclie Porumbescu (9 martie 1823 – 13 februarie 1896) din Sucevița – Rădăuți; Gavril Berariu Ieremievici (1819–1864) din Berchișești, poet, și mulți alții.

În urma activității desfășurate, românii mai obțin de la guvernul austriac o concesiune pe teren școlar: conducerea și supravegherea învățământului primar din Bucovina trece la consistoriul ortodox din Cernăuți și datorită acestui fapt, limba română se introduce din nou în școlile primare, al căror număr crește de acum din ce în ce mai mult, iar limba germană rămâne numai ca un simplu obiect de învățământ. Intelectuali vrednici ca preotul Vasile Ianovici și preotul S. Morariu compun cărțile didactice necesare, iar școala primară ia un avânt îmbucurător, fapt care a contribuit apoi și la înfiriparea unui învățământ mediu, dacă nu curat românesc, cel puțin în așa fel ca el să fie accesibil și copiilor români.

Dar crearea unei clase de intelectuali români în Bucovina, cu o conștiință națională trează, nu era deloc în intențiile guvernului central. Experiența dovedise doar că administrația țării se poate face, de bine de rău, și cu funcționarii aduși din celelalte provincii ale Austriei, iar copiii acestora și ai comercianților, imigrați și ei în mare parte, asigurau și pe viitor posibilitatea de a recruta funcționarii de încredere necesari, al căror număr putea fi completat, la caz de nevoie, cu supraproducția țărilor germane. Din contra, era mai bine, după părerea germanilor centraliști, ca românii să rămână fără cultură, iar puținii, care totuși vor putea răzbate prin școlile germane, să fie atât de îmbibați de spiritul și cultura germană, încât să devină și ei sprijinitori ai germanismului.

Deci o școală medie română ar fi fost inutilă, ba chiar periculoasă, și deci era de ajuns să se înființeze școli medii germane, care să furnizeze statului funcționarii necesari și să germanizeze cu încetul pătura cultă a românilor. Experiențele făcute până atunci cu intelectualii români nu puteau decât să-i încurajeze pe guvernanți să continue cu sistemul început. Adevărat că introducerea limbii germane în școala primară nu dăduse rezultatul dorit și nici coloniile germane create în Bucovina nu reușiseră să schimbe fața țării prin desnaționalizarea ei. Însă poporul român, care desigur își va da sama, că a fost deslipit prin silnicie de Moldova, trebuia împuținat sistematic până la nimicirea lui totală. Din această cauză s-a organizat o dublă ofensivă în contra poporului român din Bucovina: în școala primară, în care introducerea limbii germane ca limbă de instrucție n-ar fi avut rost, căci țăranul român nu voia să se germanizeze, a început să fie favorizat elementul rutean, întărit în mod considerabil prin imigrări din Galiția, în timpul când Bucovina forma cu această țară o singură provincie administrativă și, mai cu seamă, în cei 50 de ani, când locuitorii Bucovinei fuseseră scutiți de serviciul militar; pe de altă parte, școlile medii și superioare de orice natură ar fi ele, nu se vor admite decât numai în limba germană, cu scopul de a germaniza pătura noastră cultă, căci românii, care vor termina asemenea școli germane nu vor uita niciodată greutățile ce le-au avut prin liceu cu învățarea limbii germane, și vor avea grijă să ușureze măcar copiilor lor studiul, introducând limba germană în familie.

Acest sistem a fost urmărit cu tenacitate până puțin timp înaintea Primului Război Mondial, când românii bucovineni treziți de un deceniu de viață națională, între alții mai ales de George Popovici, obținură, prin alipirea la Partidul Creștin-Social din Viena, un tratament mai îngăduitor în privința politicii școlare (E. Isopescu, „Învățământul în Bucovina (1775–1918)”, în „Anuarul I al Liceului de Stat «Eudoxiu Hurmuzachi» din Rădăuți pe anul 1921–1922”, Cernăuți, 1923, p. 16–17).

### Epoca de redeșteptare națională

Avântul ce începuse să-l ia în Bucovina cultura națională după anul 1848, a fost curmat brusc. Libertățile acordate de Austria, îngrozită de mișcarea revoluționară, se abrogă în 31 decembrie 1851, revenindu-se la vechiul absolutism. După această dată încetează orice manifestație națională și, pentru un timp, este înăbușită conștiința națională trezită în anul 1848. Ba, guvernul austriac, la propunerea contelui Goluchowski, realipise Bucovina, în august 1859, din nou cu Galiția, dar hotărârea a fost îndată anulată, pentru a se încerca ulterior, în anul 1867, iar o asemenea alipire (G. Bogdan-Duică, *Bucovina*, p. 182).

Popoarele negermane din Austria, dornice de libertate, nu se împăcară cu absolutismul habsburgic și mai ales după înfrângerea Austriei în războiul cu Italia din anul 1859 încep să se agite.

Realizându-se în acest timp și Unirea Principatelor Române, era firesc ca și poporul român din Bucovina să se miște, cerând cu tot mai multă tărie respectarea drepturilor la viața națională.

Veniră primele alegeri pentru Camera provincială din Cernăuți în anul 1861 și românii își prezintă candidații lor de deputați, pentru care fac o vie propagandă.

A început astfel un fel de rezeșteptare națională din letargia de un deceniu. La această rezeșteptare a contribuit, în mare măsură, și prima generație crescută de Aron Pumnul în spiritul ideilor naționale, care apare cu zgomot pe arena vieții politice din Bucovina. Sămânța acestor idei aruncate pe ogorul culturii românești în 1848 va da semne de îmbelșugată rodire, dar până atunci suferințele poporului român din Bucovina vor mai cunoaște multe zile negre.

Astfel, din frământările politice ce s-au petrecut după catastrofa înfrângere a Austriei din anul 1859, s-au creat treptat în Imperiul Habsburgic două mari curente politice, reprezentate prin Partidul Autonomist și cel Centralist. Autonomiștii cereau respectarea individualității istorice și politice a diverselor provincii, care alcătuiau împărăția Austriei, pe când centraliștii tindeau la contopirea provinciilor austriece într-un imperiu unitar german după tradițiile iosefine. Ambele curente găsiră în Bucovina adepții lor. Așa, centraliștii, conduși de Eudoxiu Hurmuzachi, se aliară cu germanii, iar autonomiștii căutară reazim la poloni, care urmăreau autonomia Galiției.

Dezbinarea aceasta, ca toate celelalte rele câte au urmat la noi după ea, a pricinuit cauzei românești din Bucovina pagube enorme (I. Nistor, *op. cit.*, p. 153).

Ajungând centraliștii, în anul 1871, la conducerea împărăției, se dizolvă Dieta provincială a Bucovinei, iar alegerile dădură o majoritate centralistă, care se menținu la putere 10 ani de-a rândul.

În perioada aceasta, numită germano-liberală, nemții și evreii, care se foloseau de limba germană, dobândiră un rol precumpenitor în politica țării. Pentru a stoarce puterea politică din mâinile românilor, ei se întovărășiră și cu rutenii, făcându-le o serie de concesiuni din vechea moștenire a românilor în administrație, școală și biserică. Schimbările acestea în politica internă a Bucovinei se resimțiră curând și în statistica oficială a populației, din care se observă că numărul românilor stătea mereu pe loc, pe când al rutenilor sporea pe o scară tot mai întinsă. Dar cu toate acestea, câtă vreme numărarea populației se făcea pe baza principiului de naționalitate, numărul românilor întrecea pe al rutenilor (I. Nistor, *op. cit.*, p. 153).

În anul 1880 numărarea s-a făcut însă, pentru prima dată, pe temeiul limbii de conversație, iar urmarea a fost că numărul rutenilor a ieșit mai mare decât al românilor. Lucrul acesta se explică prin faptul că toți românii din nordul Bucovinei cunoșteau limba ruteană și se foloseau de ea ca limbă de conversație cu vecinii lor ruteni. În felul acesta, toți răzeșii români din satele rutenizate și rutene, pentru că știau limba ruteană, au fost trecuți pe liste ca ruteni, sporind numărul acestora, în paguba elementului băștinaș român. Așa au fost vechii răzeși moldoveni cu nume și origine românească: Baloșescul, Brînzan, Pădure, Repta, Tăutu, Tutuescul, Țîntă,

Vlad și mulți alții, care au fost trecuți cu familiile lor ca ruteni. De asemeni, au fost înregistrați ca ruteni vechii proprietari de sate, boieri, mazili și răzeși ca: Sturza, Paladi, Strișca, Giurgiuvan, Potlog, Istratuță, Gafencu, Lăpădatu, Turcul, Cîrste, Rață, Flondor, Mălai, Morțun, Reus, Tiron, Borșan, Vasilcu, ș.a. (I. Nistor, *Românii și rutenii în Bucovina*, 1915, p. 36, 67).

Dacă în anul 1848 Bucovina avea încă un caracter exclusiv românesc (I. Nistor, *op. cit.*, p. 166), era constituțională, inaugurată atunci, aduse rutenilor mari foloase, pornind o acțiune viguroasă de rutenizare a Bucovinei. Guvernul central găsi în ruteni o valoroasă contrabalansă împotriva polonilor din Galiția și a românilor din Bucovina, acordându-le întâietate și sprijin în toate, după principiile lozincii „Divide et impera”, asigurându-și, prin această divizare și învrăjbire dintre popoarele împărăției, o mai ușoară și mai cu mari foloase înfăptuită dominație a lor.

Românii, cunoscând din vreme primejdia rutenizării, începură o luptă dârză de apărare, care va fi aspră și de lungă durată, hotărârea acestei lupte aprige fiind oglindită și în articolul lui Orest Renei, publicat în „Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Română”, anul I, 1865, nr. 4, p. 75, care spune: „Zadarnice sunt stăruințele acelor cari vreau să desnaționalizeze țara; zădarnice bârfelile unora și altora, că elementul român din patria noastră (Bucovina) n-ar avea cel dintâi și cea mai mare îndreptățire; zadarnice ostenelele acelor ce nu înțeleg că geniul unui popor cu o lungă dezvoltare istorică se poate zugruma numai prin singura sa vină, prin apatia neiertată a fiilor săi – sinuciderea proprie –, de care să ne ferească Dumnezeu”.

